

УДК 378.14

Світлана Ізбаш

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ І ДІТЕЙ В КОНТЕКСТІ АНДРАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

У статті автор визначає специфічні особливості навчання дорослих і дітей, наводить їх порівняльну характеристику. Подані у статті характеристики навчання дорослих і дітей свідчать про те, що процеси навчання дорослих і дітей суттєво відрізняються і мають свою специфіку. З'ясовано, що для майбутнього викладача вищого навчального закладу в контексті його андрагогічної підготовки важливо розуміти відмінні особливості навчання дорослих і дітей для того, щоб бути готовим до урахування сподівань дорослих від процесу навчання, їх можливостей і обмежень, вибору стилю навчання, найбільш доцільного для роботи з дорослою аудиторією.

Ключові слова: андрагогічна підготовка, дорослий, дорослий учень, навчання дорослих, андрагогічний підхід, особливості навчання, життєвий досвід, мотивація, освіта дорослих, соціальна зрілість.

В статье автор определяет специфические особенности обучения взрослых и детей, приводит их сравнительную характеристику. Представленные в статье характеристики обучения взрослых и детей свидетельствуют о том, что процессы обучения взрослых и детей существенно отличаются и имеют свою специфику. Доказано, что для будущего преподавателя высшего учебного заведения в контексте его андрагогической подготовки важно понимать отличные особенности обучения взрослых и детей для того, чтобы быть готовым к учету ожиданий взрослых от процесса обучения, их возможностей и ограничений, выбора стиля обучения, наиболее целесообразного для работы со взрослой аудиторией.

Ключевые слова: андрагогическая подготовка, взрослый, взрослый обучающийся, обучение взрослых, андрагогический подход, особенности обучения, жизненный опыт, мотивация, образование взрослых, социальная зрелость.

In the article the author defines specific features of teaching adults and children, brings them a comparative description. Presented in the paper the characteristics of learning adults and children show that learning processes of adults and children differ greatly and have their own specifics. It is proved that for the future teacher of a higher educational institution in the context of its andragogical training it is important to understand the excellent features of training adults and children in order to be ready to meet the expectations of the

adult learning process, their capabilities and limitations, selection of learning style most appropriate to work with adult audience; combining the educational material with the existing knowledge and experience of students; designing of socio-pedagogical situations that encourage self-organization and (self-) development of adult learners. The article notes that the main features that distinguish the position of the adult in modern education are: awareness of information request, expressed understanding of the meaning and purpose of treatment to a particular educational content and its sources; bias, voluntary constructive integration into the educational process; ability to self- reflection about content, process, learning outcomes.

Key words: *andragogical training, adult, adult student, adult learning, andragogical approach, especially education, life experience, motivation, adult education, social maturity.*

Освіта, яку здобуває особистість на певному етапі життєвого шляху з часом не може задовольнити її зростаючі потреби у повному обсязі. Нині держава гарантує освіту дорослих через усі форми освіти для осіб, що старші 18 років, задля особистісного розвитку та професійного зростання через оновлення, розвиток і набуття нових знань, умінь та навичок (Закон «Про освіту», 2016 р.). Сучасний етап розвитку освіти змінює парадигму навчання з «освіти на все життя» на «освіту впродовж життя». Одним із важливіших чинників забезпечення освіти впродовж життя є підготовка майбутніх викладачів вищої школи до професійної діяльності з різними категоріями дорослих, які на високому рівні здатні задовольнити потребу дорослих у знаннях. В цьому контексті майбутньому викладачу вищої школи необхідно знати відмінні особливості навчання дорослих і дітей для ефективного управління процесом навчання дорослих на андрагогічних засадах, з урахуванням андрагогічних принципів і технологій навчання.

Наукові розвідки з проблеми підготовки майбутнього викладача вищої школи розкриті у наукових працях В. Калошина, Б. Левківського, Г. Матушевського, О. Мороза, Б. Степанишина, В. Юрченко та ін.; професійну підготовку викладача, формування його професіоналізму досліджували А. Алексюк, О. Антонова, С. Вітвицька, О. Гура, О. Дубасенюк, В. Лозова, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Д. Чернілевський та ін.

У контексті нашого дослідження особливості навчання дорослих розкрито у працях українських науковців (О. Аніщенко, Н. Бідюк, О. Огієнко, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, В. Приходька, Н. Протасової, Л. Сігаєвої, С. Сисоєвої та ін.) і російських (Т. Василькової, С. Вершловського, М. Громкової, С. Змейова, А. Капітанської, В. Онушкіна, В. Подобеда, Г. Сухобської) та ін. вчених.

Попри наявну кількість наукових праць і публікацій, в яких висвітлено різні аспекти досліджуваної проблеми, але порівняльна характеристика особливостей навчання дорослих і дітей в контексті андрагогічної підготовки майбутніх викладачів вищих навчальних закладів

ще не були предметом цілісного наукового дослідження.

Метою статті є визначення специфічних особливостей навчання дорослих і дітей, їх порівняльна характеристика, аналіз та узагальнення результатів наукового дослідження в контексті андрагогічної підготовки майбутніх викладачів.

Поняття «дорослий учень» ще знаходиться в стадії розробки. Слід дати роз'яснення щодо значення терміносполуки «дорослий учень». У міждисциплінарному словнику В. Г. Онушкіна та Є. І. Огарьова знаходимо визначення поняття «дорослий учень» – це соціально зрілий, в цілому сформований індивід, який вже має статус оплачуваної працівника, повноправного громадянина, діяльного члена різного роду соціальних обов'язків [6, с. 67]. За М. Громковою, «дорослий учень» – це особа дїездатного віку, яка тим або іншим чином поєднує навчальну діяльність із участю у сфері оплачуваної праці [2, с. 45]. Дорослий, який навчається, на думку С. І. Змейова – це людина, яка володіє п'ятьма основними характеристиками, які відрізняють її від недорослих учнів: 1) усвідомлює себе самостійною, самокерованою особистістю; 2) накопичує все більший запас життєвого (побутового, професійного, соціального) досвіду, який стає важливим джерелом навчання його самого і його колег; 3) готовність до навчання (мотивація) визначається прагненням за допомогою навчальної діяльності вирішити свої життєво важливі проблеми і досягти конкретної мети; 4) прагне обов'язкової, швидкої реалізації отриманих знань, умінь, навичок і якостей; 5) навчальна діяльність значною мірою зумовлена тимчасовими, просторовими, професійними, побутовими, соціальними факторами (умовами) [4, с. 110].

Авторка підручника «Основи андрагогіки» Т. А. Василькова визначає відмінні риси дорослого учня: самостійність, самопрояв і відповідальне ставлення до будь-якого виду діяльності, в тому числі і до навчання; розуміння всієї системи навчання (цілей, змісту, методів, форм тощо); індивідуально-особистісні цілі навчання; запас життєвого, професійного, соціального досвіду, який стає все більш важливим джерелом навчання його самого і його колег; наявність деякого базового рівня підготовки у відповідній галузі знання; біологічний вік, психофізіологічні особливості; позитивна або негативна установка (мотивація) на навчання, освіта; невідкладна реалізація отриманих знань, умінь, навичок і якостей; навчальна діяльність у значній мірі обумовлена тимчасовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними факторами (умовами); суб'єктно-суб'єктні відносини в андрагогічному процесі; позитивне ставлення до нестандартних методів навчання [1, с. 97].

Специфічні особистісні особливості дорослих учнів виділила російська дослідниця А. К. Капітанська. Умовно їх можна об'єднати у три групи.

Перша група особливостей пов'язана з підвищенням компетентності (передбачає самоаналіз і самооцінку освітньої професійної діяльності).
Друга група особливостей пов'язана з особистісним станом дорослої

людини. Вона включає: усвідомлення себе самостійною саморегулюючою особистістю, утвердження себе, самореалізацію; внутрішню свободу; моральну та соціальну зрілість тощо. Третя група особливостей пов'язана з певними бар'єрами сприйняття освітньої діяльності (у житті вони притаманні кожній людині). Передусім йдеться про: ускладнене (з віком) ставлення до освіти (сформовані основні цінності життя дорослого при їх трансформації в процесі навчання сприймаються хворобливо); відсутність (або недостатність) умінь, навичок учитися; труднощі відмови від системи сталих, отриманих раніше знань, застарілих на даний момент; установку на те, що вони все знають (виставляються бар'єри упереджень проти нововведень і змін) [5, с. 26–27].

Основними ознаками, що відрізняють позицію дорослого в сучасному навчанні, є: усвідомленість інформаційного запиту, виражена в розумінні змісту і цілей звернення до того чи іншого освітнього змісту і його джерел; ангажованість, що передбачає добровільне творче включення в освітній процес; здатність до (само)рефлексії щодо змісту, процесу, результатів навчання; критичність мислення, що дозволяє адекватно оцінювати і корегувати хід навчання; відкритість і децентрованість мислення як здатність приймати множинність поглядів на світ, навколишню дійсність, бачити інші точки зору; інтерпретативна культура, що дозволяє знаходити і пред'являти іншим власні смисли, які народжуються по мірі засвоєння освітнього змісту; самостійність у досягненні позитивних освітніх результатів; уміння вчитися в системі міжсуб'єктних відносин.

Усі наведені вище характеристики свідчать про те, що процес навчання дорослих має свою специфіку. Серед його особливостей українська дослідниця О. В. Аніщенко виокремлює основні: 1. Дорослий сам творить освітню ситуацію, тобто бере знання з тих галузей, які необхідні йому для самореалізації (лише в цьому випадку відбувається збагачення інтелектуального потенціалу та емоційно-вольової сфери, яке призводить до якісних змін, що дозволяє людині по-новому поглянути на себе і навколишній світ). 2. Розвиток дорослого не відбувається сам собою: якщо освіта слугує лише засобом, способом пасивного пристосування до умов життя, вона вичерпує свої можливості в міру задоволення людиною своїх конкретних потреб. Звідси впливають умови, що підвищують дидактичний потенціал освіти: зростаюча роль мотивації навчання, коли освіта стає умовою життєдіяльності; освіта як сфера соціального життя. У цьому контексті вона не залишається синонімом систематичного навчання. Новий сенс полягає в тому, що освіта наближена до реального життя. Будь-яке місце зустрічей, робоче місце, бібліотека, громадська будівля можуть стати місцем для освіти. Лише в певні моменти життя дорослий з тих чи інших причин стає «учнем»; тенденція до партнерства (статус андрагогічно орієнтованого навчання відрізняється від шкільного, університетського навчання). 3. Індивідуалізація – найважливіший аспект освіти дорослих [8, с. 49–50]. Для дорослої людини навчання стає одним із

способів самореалізації в професії або житті в цілому, у зв'язку з цим, його відрізняє чіткість у смислових установках і мотивації.

Водночас процес освіти дорослих не може відбуватися без урахування вікових особливостей дорослих. Так Л. Лук'янова, узагальнюючи результати психологів, виокремлює п'ять провідних особливостей, які вирізняють дорослого учня від дитини або ж студента: 1) дорослий усвідомлює себе самостійною самокерованою особистістю й критично ставиться до усіх намагань щодо керування ним, навіть якщо уголос це не висловлює; 2) дорослий має життєвий, соціальний та професійний досвід, який формує його світогляд, з позицій якого він оцінює усю інформацію, яка надходить; 3) мотивація навчання дорослого має прагматичний характер, оскільки у навчанні він вбачає можливість розв'язати власні життєві проблеми (кар'єра, спілкування, дозвілля тощо); 4) на відміну від учня або студента він прагне до невідкладного застосування набутих знань або ж невідкладного задоволення від самого процесу навчання; 5) дорослі люди прагнуть вчитися, якщо реально вбачають необхідність навчання та можливість використати його результати для покращання своєї діяльності [7, с. 36].

На підставі вивчення наукових здобутків вчених з проблеми освіти дорослих, нами виділено специфічні особливості навчання дорослих і дітей та представлено у порівняльній таблиці 1:

Таблиця 1

Порівняльна характеристика особливостей навчання дорослих і дітей

Учні-діти, студенти	Дорослі учні
Інтелектуально допитливі лише окремі учні	Більш інтелектуально допитливі
Мотивація потребує формування і розвитку з боку вчителя і батьків	Мотивація до навчання має прагматичний характер
Не завжди готові взяти відповідальність за навчання	Готові взяти відповідальність за навчання
Ставлення до навчання потребує формування і розвитку з боку вчителя і батьків	Намагаються працювати сумлінно під час навчання
Підпорядковуються визначеній з боку вчителя меті навчання	Чітко усвідомлюють мету навчання (за допомогою навчання планують розв'язати власні життєві проблеми (кар'єра, спілкування, дозвілля тощо))
Не мають чіткого уявлення про сферу застосування знань	Прагнуть до невідкладного застосування набутих знань у практичній діяльності
Керованість і контрольованість вчителем	Усвідомлює себе самостійною самокерованою особистістю
Відсутність мобільності	Мобільність
Навчання – основний вид діяльності	Навчання виступає допоміжним видом діяльності
Швидке протікання процесів сприйняття, запам'ятовування, мислення	Процеси сприйняття, запам'ятовування, мислення протікають повільніше, ніж у дитини

Відсутність усталених ментальних моделей	Наявність усталених ментальних моделей
Відсутність професійного досвіду, не багатий життєвий досвід	Наявність великого професійного і життєвого досвіду
Відчувають труднощі у навчанні через не сформованість вольових якостей і психіки дитини	Відчувають труднощі у навчанні через усвідомлення необхідності корегування застарілого досвіду
Функції організму розвинені на достатньому рівні, що сприяє легкому засвоєнню навчальної інформації	Різні функції організму стають більш взаємопов'язаними, що дозволяє компенсувати недоліки розвитку однієї функції (наприклад, пам'яті) за рахунок іншої (наприклад, мислення)
Вчитель відіграє провідну роль у навчанні	Дорослий учень відіграє провідну роль у навчанні
Залежна від вчителя позиція	Незалежна від викладача позиція
Особистість в процесі розвитку і формування	Сформована особистість
Часові, просторові межі не впливають на процес навчання; побутові та соціальні фактори впливають частково; професійні фактори відсутні	Процес навчання обумовлюється часовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними факторами, які або обмежують навчання, або сприяють йому
Спільна діяльність на засадах відповідальної залежності на всіх етапах навчання	Спільна діяльність на засадах партнерської участі на всіх етапах навчання
Пролонгований термін навчання	Короткий термін навчання
Задоволення потреб у неформальному спілкуванні	Задоволення потреб у професійному і неформальному спілкуванні
Мета, зміст, форми, методи, засоби навчання і оцінювання обираються вчителем; термін, час, місце навчання суворо визначено	Надання права вибору мети, змісту, форм, методів, засобів, терміну, часу, місця навчання і оцінювання результатів
Переважає зовнішня мотивація до навчання	Переважає внутрішня мотивація до навчання

Дані, наведені у таблиці свідчать, що особливості навчання дорослої людини суттєво відрізняються від особливостей навчання дітей. Ми погоджуємося з думкою С. І. Змейова про те, що у процесі навчання дорослих провідну роль відіграють потреби, мотиви і професійні проблеми тих, хто навчається; дорослій людині необхідно надати можливості для самостійності, самореалізації, самокерованості; досвід дорослої людини може бути використаний як під час її власного навчання, так і у процесі навчання колег; навчальний процес необхідно орієнтувати не на набуття знань взагалі, а на розв'язання значущої, для того, хто навчається, проблеми: надання допомоги у досягненні конкретної цілі; результати навчання можуть відразу використовуватися на практиці; навчання відбувається в умовах суттєвих обмежень (соціальних, часових, фінансових, професійних тощо); навчання вибудовується як спільна діяльність тих, хто навчає і навчається, у результаті чого їх

взаємовідносини у навчального процесі наближуються до партнерського рівня; доцільно враховувати попередній життєвий досвід, який зазвичай, формує у дорослої людини низку бар'єрів, як правило, психологічного характеру, може заважати ефективному навчанню (стереотипи, установки, страх тощо) [3, с. 48].

Таким чином, для майбутнього викладача вищого навчального закладу в контексті його андрагогічної підготовки важливо розуміти наведені у статті відмінні особливості навчання дорослих і дітей для того, щоб бути готовим до урахування сподівань дорослих, їх можливостей і обмежень; надання можливості дорослому посісти провідну позицію у навчанні; вибору стилю навчання, найбільш доцільного для роботи з дорослою аудиторією; поєднання навчального матеріалу з наявними знаннями і досвідом тих, хто навчається; активізації навчання через дослідницькі проекти; правильного обирання методів, технологій навчання дорослих на андрагогічних засадах; конструювання соціально-педагогічних ситуацій, які уможливають самоорганізацію і саморозвиток дорослих учнів. Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо у аналізі сутності та особливостей андрагогічної підготовки майбутніх викладачів вищих навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василькова Т. А. Основы андрагогики : учебное пособие / Т. А. Василькова. – М. : КНОРУС, 2013. – 252 с.
2. Громкова М. Т. Андрагогика: теория и практика образования взрослых: Учеб. пособ. для системы доп. проф. образования; уч. пособ. для студентов вузов / М. Т. Громкова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 495 с.
3. Змеёв С. И. Технология обучения взрослых: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / С. И. Змеёв. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 128 с.
4. Змеёв С. И. Основы андрагогики: Учебное пособие для вузов [Текст] / С. И. Змеёв. – М. : Флинта: Наука, 1999. – 152 с.
5. Капитанская А. Н. Особенности образования взрослых / А. Н. Капитанская // Вопросы интернет-образования. – М., 2005. – № 30. – С. 25–29.
6. Образование взрослых: Междисциплинарный словарь терминологии / Сост. В. Г. Онушкин, Е. И. Огарев. – СПб.: ИОВ ДАО, 1995. – 232 с.
7. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади: [монографія] / авт. кол.: Л. Б. Лук'янова, Л. Є. Сігаєва, О. В. Аніщенко, С. В. Зінченко, О. В. Баніт, С. В. Лапаєнко, О. В. Василенко – К. : Педагогічна думка, 2012. – 272 с.
8. Сучасні технології освіти дорослих: посіб. / авт. кол.: Л. Б. Лук'янова, О. В. Аніщенко, Л. Є. Сігаєва, С. В. Зінченко, О. В. Баніт, Н. І. Дорошенко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 182 с.